وەهمێک ... ڕیچارد داوکینز ... 3 ... خوێندنەوەی: بێریڤان جە‌مال حەمە سەعید

بەشی سێیەم....

بەڵگەکانی بوونی خوا ....

سەرەتا نووسەر ئاماژە دەکات بە بەڵگە ئاکامییەکانی ئایناس (تۆماس ئاکینوس)، کە مێژوویان دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی سیانزەهەمین□. ئەم پ□نج ‘ب□□گە’يە هیچ شتێک ناسەلمێنن و دەکرێت بەئاسانی ڕەت بکرێنەوە. سێ بەڵگەی یەکەمیان، سێ شێوەی جیاوازن بۆ بەیانی هەمان شت و دەکرێت هەموویان وەک یەک چاویان لێ بکرێت. هەموویان گەڕانەوەیەکی بێپایان لەخۆ دەگرن – وەڵامدانەوە بە پرسیارێک، پرسیاری پێشووتر قوت دەکاتەوە و ئیتر بەو شێوەیە، بەبێ ئەوەی پایانێکی ه□ ب□□ت. بەلگەکانیش ئەمانەن:

5- پال□پ□وەنەرە ڕاوەستاوەکە. هیچ شتێک ناکەوێتە جووڵە، بەبێ ئەوەی پال□پ□و□ن□ر□کی پ□شووتری ه□ب□□ت. ئەمە وامان لێ دەکات، بگەڕێینەوە بۆ دواوە و تەنیا ڕێگەی دەربازبوونمان خوایە. شتێک کە دەبێت یەکەم جووڵەی کردبێت و ئەو شتەش ئێمە پێی دەڵێن خوا.

2- هۆ بێهۆکە. هیچ شتێک ناتوانێت هۆکەی لە خۆیەو□ ب□□ت. هەر ئاکامێک، هۆی پێشووتری هەیە و دووبارە ناچارین بۆ دواوە بگەڕێینەوە. ئەمە دەبێت کۆتایی بێت لەلایەن یەک هۆوە، کە ئێمە پێی دەڵێین خوا.

3- بەڵگەی گەردوونی. دەبێت ڕۆژگارێک بووبێت، کە هیچ شتێکی فیزیکی بوونی نەبووبێت. بەڵام چونکە ئێستا شتگەلێکی فیزیکی بوونی هەیە، دەبێت شتێکی نافیزیکی هەبووبێت تا ئەم شتگەلە بهێنێتە کایەوە و ئێمە بەو شتە دەڵێین خوا.

هەرسێ بەڵگەکە، پشت دەبەستن بە هرزی گەڕانەوە و دەست بەدامێنی خوا دهبێت بۆ یەکلاییکردنەوە. گریمانێکی تەواو نابەجێ دەکەن، کاتێک کە خوا پارێزراو دەکەن لەم گەڕانەوەیە. هەتا ئەگەر ئێمە بوارێکی وەها فراوانی گوماناوی بدەین بە جادوویەکی هەوەسکارانە، کە کۆتایی بەم گەڕانەوە بێپایانە بهێنێت و ناوێکی لێ بنێت، تەنیا لەبەر ئەوەی پێویستیمان پێیەتی، ئاوا بەڕەهایی هیچ هۆیەک نییە،

هیچیەک لەو تایبەتمەندیانە ببەخشێت بەو کەتاییهێنەرە، کە ئاسایی دەدرێنە پاڵ خوا: بێئەندازەتوانی، بێئەندازەزانی، میهرەبانی، داهێنەری لە نەخشەدا، هەتا ئەگەر ئەو تایبەتمەندییە مرۆڤییانەی وەکوو: گوێبیستنی نوێژ، لێبووردن لە گوناهـ و خوێندنەوەی بیروبۆچوون، بخەینە لاوە. لەم پەیوەندەدا سەرنجێکی ژیربێژانە هەیە، جێگەی خۆیەتی ئاماژەی پێبکرێت، ئەوەیە کە بێئەندازەزانی و بێئەندازەتوانی پێکەوە ناکۆکن. ئەگەر خوا هەموو شتێک دەزانێت، دەبێت هەر ئێستا بزانێت، چۆن دەستوەردەداتە گۆڕینی ڕێڕەوی مێژوو، بە بەکارهێنانی بێئەندازەتوانیی خۆی. بەڵام ئەمە بە واتای ئەوە دێت، کە ناتوانێت بۆچوونی خۆی بگۆڕێت سەبارەت بە دەستتێوەردانەکەی، کە ئەمە ئەوە دەگەیەنێت، بێئەندازەتوان نییە.

4- بەڵگە بەپێی پلە. وەک دەیبینین، شتەکانی دەوروپشتمان جیاوازن. دەکرێت بڵێیت، بە پلەی جیاوازجیاواز باشن یان بەخێوشن. بەڵام ئەمە بڕیار لەم پلەبەندیانە دەدەین بە بەراورد لەگەڵ ئەوپەڕیدا. مرۆڤ دەتوانێت هەم باش بێت، هەم خراپ، بەو پێیە، ئەوپەڕی هەرە باشی ناتوانێت لە ئەمەدا بوونی هەبێت. لەبەر ئەوە دەبێت شتێکی ئەوپەڕی هەبێت بۆ دانانی پێوەرێک بۆ بەخێوشی و ئەمە بەو ئەوپەڕییە دەڵێین خوا.

5- بەڵگەی ئایینناسی یان بەڵگە بەپێی نەخشە. شت لە جیهاندا، بەتایبەتی شتگەلێکی زیندوو، وا دێتە پیشچاو، کە نەخشەیان بۆ کێشراوە. هیچ شتێک نییە ئێمە نەیزانین، وا دەر نەکەوێت نەخشەی بۆ نەکێشرابێت، مەگەر ئەوەی بەپێی نەخشە بێت. لەبەر ئەوە دەبێت نەقاشێک هەبێت و ئێمە پێی دەڵێین خوا.

پاشان نوسەر دێتە سەر بەلگەی بوونەوەرزانی و بەلگەکانی ئانسیلمی کانتبیری بە نمونە دەهێنیتەوە. نوسەر دەڵێت، لایەنی زۆر سەیری بەڵگەی ئانسیلم ئەوەیە، کە لە سەرەتاوە ڕووی لە مرۆڤ نییە، بەڵکوو ڕووی لە خوا خۆیەتی بە شێوازی نوێژ (دەکرێت وەها بیر بکەیتەوە، هەر قەوارەیەک کە بتوانێت گوێبیستی نوێژ بێت، پێویست نییە بوونی خۆی بسەلمێنێت). ئانسیلم پێیوایە، دەشێت کەسێک باوەڕ بهێنێت بە بوونەوەرێک، کە مەزنتر بێت لەوەی توانبێتی بیری لێ بکاتەوە. هەتا ئیسیسیستێک لەوانەیە بوونەوەرێکی باڵادەستی وەها بهێنێتە بەرچاوی خۆی، سەرەڕای ئەوەی لە جیهانی ڕاستەقینەدا، نکۆڵی لە بوونی دهکات. بەڵام بەڵگەکە دێتەوە لەگەڵ بوونەوەرێک، کە لە جیهانی ڕاستەقینەدا نەبێت، ئیتر بەو هەیەوە کەمتر بەخێوشە.

فەیلەسووفان بۆ چەندان سەدە بەڵگەی بوونەوەرزانییان بەجیددی وەرگرتووە، ئیتر چ لەگەڵی بووبن یان لە دژی. ڕەتکردنەوەیەکی هەرە بنچینەیی بەڵگەی بوونەوەرزانی، ئاسایی دەگەڕێنرێتەوە بۆ فەیلەسووفانی وەک داڤید هیوم و ئیمانوئێل کانت. کانت ئەو کارتە جۆکەرەی دۆزییەوە، کە ئانسێلم یاریی پێ دەکرد و گریمانە ساکارەکەی ئاشکرا کرد، کە ‘بوون’ زێتر ‘بەخێوش’ترە لە نەبوون.
فەیلەسووفی ئەمەریکی نۆرمان مالکۆلم، ئەمەی ئاوا ڕوون کردۆتەوە: ئەو ڕێچکەیەی پێی وایە بوون بەخێوش، تا ڕادەیەکی زۆر جێگەی گومانە. ئەوە وایە و دروستە بڵێیت، خانووی داهاتووم باشتر دەبێت، ئەگەر دیوارەکانی ناوکاری بکرێت وەک لەوەی نەکرێت، بەڵام ئەمە چی دەگەیەنێت، کە بڵێیت ماڵی داهاتووم باشتر دەبێت، ئەگەر بوونی هەبێت وەک لەوەی ئەگەر بوونی نەبێت؟
هەندێک جار نوسەر له دیمانەکانیدا ڕووبەڕوی پرسیار دەبێتەوە سەبارەت بە داهێنانی هونەرمەندە گەورەکانی جیهان، وەکو شکسپیر، میکایل ئەنجلو، بتهۆڤن، هتد..
کە ئایا نوسەر شاکاری ئەم دەرهێنەرە گەورانە چۆن شی دەکاتەوە؟
هیچ گومانێکی تێیدا نییە، دواچوارینەی بتهۆڤن، شاکارێکە بێخەی. هەروەها سونیتی شکسپیر. ئەمانە شاکارن، ئەگەر خوا هەبێت یان نەبێت. ئەمانە بوونی خوا ناسەلمێنن؛ بەڵکوو بوونی شکسپیر و بتهۆڤن دەسەلمێنن. وتەیەکی ڕابەری ئورکێستەری بەتوانا هەیە، دەڵێت: ‘ئینجا ئەگەر تۆ مۆزارتت هەبێت و گوێی بۆ بگریت، ئیتر بۆچی ڕوو لە خوا دەکەیت؟’
ئەگەر بەڵگەیەکی ژیربێژی هەیە، کە بوونی شاکاری هونەری دەبەستێتەوە بە بوونی خواوە، دەبوو لەلایەن لایەنگرانی بوونی ئەم بەڵگەیە بوترایە. ئاسایی وا لە بەرچاو گیراوە، کە بەڵگە نەویستە، کە بەوپەڕی دڵنیاییەوە وا نییە. لەوانەیە وەها لێک بدرێتەوە، کە جۆریکی تر بێت لە بەڵگەی نەخشەی زرەنگ: مێشکی مۆسیقیی شوبەرت، جێگەی تێڕمانی شیانە، هەتا زۆر زێتر لە چاوی گیاندارانی بەبڕەدار. یان هەتا لەوانەشە جۆرێک لە ئیرەیی بێت لە فرەژیری. چ مرۆڤێکی تر ئەو پێکەشییە دەکات، مۆسیقایەکی/هەڵبەستەکی/هونەرەکی وەها جوان دروست بکات، لە کاتێکدا کە من ناتوانم؟ دەبێت ئەوە خوا بێت، ئەوەی کرد بێت.

بەڵگەیەکی تر کە نووسەر ئاماژەی پێدەکات، بەڵگەی ئەزمونی کەسییە. هەندێک خەڵک باوەڕیان بە خوا هەیە، چونکە لەو باوەڕەدان، بوونی خوایان بینیوە – یان یەکێک لە فریشتەکان یان مریەمی پاکیزە بە جلوبەرگی شینەوە. یان لە ناو مێشکیاندا، قسەی بۆ کردوون. بەڵگە

بەپێی ئەزموونی کەسی، یەکەکە لە بەڵگە هەرە ڕازیکارەکان بۆ هەریەکەک لەوانەی بانگەشەی بینینی ئەزموونەکی وا دەکەن. بەڵام بۆ کەسانەکی تر، ئەزموونگەلەکی وەها، کەمترین جێگەی باوەڕن و هەروەها بۆ هەرکەسەک، کە سەری دەر بچێت لە دەروونزانی. هەندەک لە نەخۆشەکانی نەخۆشخانەی دەروونی وا بیر دەکەنەوە، کە ناپلیۆن یان شارلی شاپلینن یان هەموو جیهان کەوتۆتە پلانچنین لە دژیان یان پێیان وایە، دەتوانن بیروبۆچوونی خۆیان بگەیەنن بە مێشکی خەڵکانی تر.

مێشکی مرۆڤ وانواندنی پلە یەک بەکار دەهێنێت. چاوەکانمان وێنەیەکی ڕاستەقینەی ئەوەی هەیە، نادات بە مێشکمان یان فیلمەکی وردی ئەوەی لەو کاتەدا ڕوو دەدات. مێشکمان بەبەردەوامی نموونەی نوێتر دروست دەکاتەوە: نوێکردنەوە لە ڕێگەی گرتەی هەماییەوە، کە بە هۆی هەستەدەماری بینینەوە لەدەرەوە دێنە ژوورەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەش، هێشتا هەر دروستی دەکاتەوە. بەهەڵەبینینی شت، وەبیرهێنانەوەیەکی ڕۆشنای ئەمەیە. زۆربەی هەرە زۆری هەڵەبینینەکان، کە شێشپاڵووی نیکەر نموونەیەکیەتی، ڕوو دەدەن، چونکە ئەو زانیارییە هەستییەی بە مێشک دەگات، لەگەڵ دوو نموونەی جێگرەوەی ڕاستی دێتەوە. مێشک پێوانەیەکی نییە بۆ هەڵبژاردن لەنێوان ئەم جێگرەوانەدا و لەگەڵ زنجیرەیەک گیرسانەوە، لەم نموونەیەوە بۆ ئەوی تر، بەرەوڕوو دەبین. وێنەیەک کە تەماشای دەکەین، تا ڕادەیەک بەڕاستی وا دەر دەکەوێت، دەگۆڕێت و دەبێت بە شتەکی تر.

پرۆگرامی وانواندنی مێشک توانایەکی لەئەندازەبەدەری هەیە. لێهاتووییەکی باشی هەیە لە دروستکردنی ‘دیمەن’ و ‘بوونەوەر’، کە تەواو وەک ڕاستەقینە وا بن. هێنانەبەرچاوی جنۆکە یان فریشتە یان مریەمی پاکیزە، وەک یاریی منداڵان وایە بۆ پرۆگرامەکی وەها لێزان. بە هەمان شێوەش، دەتوانێت بە بیستن کار بکات. کاتێک گوێبیستی دەنگێک دەبین، دەقاودەق ناگوێزرێتەوە بۆ هەستەدەماری بیستن و ناگات بە مێشک هەر وەکوو بینین، مێشک نموونەی دەنگ دروست دەکات بەپێی نویکردنەوەی بەردەوامی زانیاریی هەستەدەماری بیستن.

بەڵگەی زۆر زۆتر بەهێزتر هەیە، کە پشت نابەستێت بە هەڵسەنگاندنی کەسی، ئەوەش بەڵگەی شیانە. کە بەشێوەیەکی کاریگەرییانە دوورمان دەخاتەوە لە نەزانەتی، بەرەو ئەوپەڕی یەکخواگەری لە گۆشەنیگای گەلێک لە یەکخواگەرانەوە و بەرەو ئەوپەڕی ئیسیسیزم لە گۆشەنیگای نووسەرەوە. نووسەر لە بەرامبەر یەکخواگەراندا دەپرسێت: ‘باشە

ئەگەر ئێمە خوا دروستی کردووین، ئەی کێ خوای درووست کردووە؟ ئەمە پرسیارێکە کە زۆربەی خەڵکانی بیرکەرەوە لە خۆیان دەپرسن.

گرەوی پاسکال: ماتماتیکزانی فەڕەنسیی گەورە، بلایس پاسکال خەمڵاندوویەتی، کە تا هەر ئەندازەیەک بوونی خوا ئاستەم بێت، ئەوەندە سزای بەهەڵەداچوون لەو بارەیەوە گەورەیە تا ئاستی سەرکێشیکردن. باشترە بۆ تۆ بڕوات بە خوا هەبێت، چونکە ئەگەر ڕاست بیت، ئەوا ئەو بوارەت هەیە بەختەوەریی هەتاهەتاییت پێ ببڕێت و ئەگەر هەڵەش بیت، ئەوا هیچ شتێک لە هەلومەرجەکە ناگۆڕێت. لە لایەکی ترەوە، ئەگەر باوەڕت بە خوا نەبێت و دەرکەوت تۆ بە هەڵەدا چوویت، ئەوا بەر نەفرەتی هەتاهەتایی دەکەویت، لە کاتێکدا ئەگەر ڕاستیش بێت، ئەوا هیچ شتێک لە هەلومەرجەکە ناگۆڕێت.

ئیتر ئەمە ڕۆشنە، هیچ بگروبەردەیەکی ناوێت، بڕوا بە خوا بهێنە. شتێکی سەیر لەم بەڵگەهێنانەوەیەدا ئەوەیە کە بڕوابوون شتێک نییە، کە تۆ بتوانیت بڕیاری کردنی بدەیت وەک ئەوەی کارێک بێت. هەر هیچ نەبێت، شتێک نییە کە بتوانی بڕیاری کردنی بدەی، وەک کارێک کە ویستی خۆتی لەسەر بێت. دەتوانی بڕیار بدەی بچی بۆ کڵێسا، دەتوانی بڕیار بدەی سوێند بخۆی، کە باوەڕت بە کۆی کتێبی پیرۆزە بە سەروبەرەوە. بەڵام هیچ یەک لەمانە، ناتوانێت وا لە کەسێک بکات، کە بە ڕاستی باوەڕی پێیان هەبێت ئەگەر وا نەبێت. گرەوی پاسکال هەرگیز ناتوانێت شتێک بێت، بەجگە لەوەی بەڵگە بێت بۆ خۆنواندنی باوەڕبوون بە خوا. بۆیە وا باشتره ئهو خوایەی کە تۆ ئەوا بانگەشەی باوەڕبوونی بۆ دهکهیت، لە جۆری بەئەندازەزان نەبێت، ئەگینا بە درۆکەت دەزانێت.
دوا بهڵگه که ئاماژەی پێ دەکات بۆ سەلماندنی بوونی خوا، بەڵگەی بایزەینە، کە بەم دواییانە لە کتێبەکەی ستیفن یونوین، شیانی خوا باس کراوە. بەلگەکە هەم لاواز و هەم کەمتر جێی سەرنجە لەچاو ئەوانی تردا.

بەڵگەیەکی تر کە نووسەر ئاماژەی پێدەکات، بەڵگەی کتێبی پیرۆزە، کە هەشتا خەڵکێک هەن، لەو پەیوەندەدا باوەڕیان بە خوا هەیە. ئەم باسە ئاساییە، زۆتر بۆ سی. ئێس. لیویس دەگەڕێنرێتەوە. کە پێوایە، لەبەر ئەوەی عیسا بانگەشەی ئەوەی کردووە، کە کوڕی خوایە، دەبێت ڕاست بێت، ئەگەرنا دەبێت شێت یان درۆزن بێت: ‘شێت، بەدکار یان خوا،’ یان بۆ لێکچوونی دەنگی وشەکان بۆ شێوەیەکی نەزانانە، ‘دێوانە، درۆزن یان خوا.’ بەڵگەی مێژوویی، کە تێیدا عیسا ئاماژەی بە پلەوپایەیەکی خوایی کردبێت، هەر زۆر کەمە. بەڵام هەتا ئەگەر

بەڵگەیەکی وەها باشیش هەبێت، ئەوا ئەو سێ بژاردەیە، کە سەختن کامیان هەڵبژێریت، شتێکی پووچی ناتەواو دەدەن بە دەستەوە. ئەگەری چوارەم ئەوەندە ڕۆشنە، کە پێویست بە ئاماژەکردن ناکات، ئەویش ئەوەیە، کە دروست عیسا بە هەڵەدا چووە. خەڵکانێکی زۆردەکەونە هەڵەوە. هەرچی چۆنێک بێت، وەکوو نوسەر دەڵێت ، هیچ بەڵگەیەکی متمانەپێکراوی مێژوویی لە ئارادا نییە، کە عیسا بانگەشی خوایی کرد بێت.

ڕاستییەکەی ئەوەیە، هەندێک شتی قاییلکەر نووسراوە بۆ خەڵکێک، کە ئاسایی ئەم جۆرە پرسیارانە ناکەن: ‘کێ ئەمەی نووسیوە و کەی؟’ ‘ئەوەی نووسیویانە، چۆنیان زانیوە؟’ ‘ئایا واتای ئەو شتانەی، ئەوان لەو کاتەدا نووسیویانە، ئێمەش بە هەمان واتا تێیان دەگەین؟’ ‘ئایا چاودێرێکی بێلایەن بوون یان بە مەبەستێکی تایبەتی خۆیان، چۆنیان ویستووە، وایان نووسیوە؟’ هەتا لە سەدەی نۆزدەهەمەوە، لێکۆڵەرەوانی ئایینناسی ڕۆشن و ئاشکرا ئەوەیان بەیان کردووە، کە بەشە ئینجیلەکان گێڕانەوەیەکی باوەڕپێکراو نین بۆ ئەوەی چی ڕووی داوە لە مێژووی جیهانی ڕاستەقینەدا. هەموو ئەوەی کە نووسراوە، لەپاش ماوەیەکی دوورودرێژی دوای مردنی عیساوە بووە هەروەها لەپاش نامەکانی پۆڵس (لە پەیمانی نوێدا – و.)، کە بەئەستەم ئاماژە دەکات بەو ڕاستییە بانگەشەبۆکراوانە لەسەر ژیانی عیسا. پاشان هەموو ئەمانە، یەک لەسەر یەک کۆپی کراونەتەوە لە ڕێگەی هەندێک ‘نەوەی چرپەکەرانی چینی’ جیاوازەوە و لەلایەن نووسەرانێکی لەهەڵەبەدەر نەبوو، کە هەرچییەک بووبێتن، ئامانجی تایبەتیی ئایینیی خۆیانیان هەبووە.